

DOI 10.33930/ed.2019.5007.54(5-6)-8  
УДК 17:316.48

## ФІЛОСОФІЯ ВІЙНИ І ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

С. Ф. Соляник  
О. М. Невмержицька

### Анотація.

**Актуальність теми дослідження.** Феномен війни є однією з найглибших та найтрагічніших тем у філософському осмисленні людського буття. Сучасні збройні конфлікти охоплюють не лише воєнні фронти, але й культурний простір, ставлячи під загрозу ідентичність та колективну пам'ять. Це зумовлює актуальність дослідження того, як війна впливає на систему культурних цінностей суспільства.

**Постановка проблеми.** Стаття присвячена аналізу того, яким чином війна стає каталізатором глибинних зрушень у культурних цінностях та переосмислення базових понять у суспільстві в умовах збройного протистояння. Необхідність такого дослідження зумовлена як історичною традицією філософського осмислення війни, так і новітнім досвідом війни в Україні, що висвітлює цю проблему в особливо гострому вигляді.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дана робота спирається на доробок класичних та сучасних мислителів. Ще від античності (Геракліт, Арістотель) до епохи Просвітництва (Т. Гоббс, І. Кант, Г. Гегель) закладено різні концепції природи війни. У XX столітті екзистенціалісти (А. Камю, Ж.-П. Сартр) розглядають війну як граничний досвід свободи та морального вибору. Сучасні дослідники, зокрема Ювал Ной Харарі, Ганна Арендт, Алейда та Ян Ассман, також вивчають вплив війни на культуру і мораль, наголошуючи, що війна глибоко трансформує норми та колективну ідентичність. Водночас недостатньо висвітленими залишаються питання трансформації саме українського культурного простору під час теперішньої війни, що й обумовлює потребу цього дослідження.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідити, яким чином війна впливає на культурну ідентичність суспільства, трансформує уявлення про гуманізм, героїзм, патріотизм, солідарність та змінює базові філософські категорії. Особливу увагу приділено сучасній війні в Україні як прикладу таких трансформацій.

**Виклад основного матеріалу.** Показано діалектичність трактувань війни від античності до модерну (між руйнуванням і історичною динамікою), екзистенційний вимір граничного вибору та відповідальності, медіатизацію війни як глобального наративу. На українському матеріалі простежено консолідацію ідентичності, актуалізацію культурної пам'яті (символи на кшталт "Азовсталі"), зрощення мистецтва і волонтерства в "культурний фронт", прискорену дерусифікацію/декомунізацію, зсув молодіжних цінностей до дії й відповідальності. Артикульовано парадокси воєнної етики (*jus ad bellum/jus in bello*) та окреслено практичний вимір "воєнного гуманізму" як поєднання збройного захисту з утриманням моральних норм.

**Висновки.** Війна виступає "екзистенційним каталізатором" культурних трансформацій: вона оголює й переупорядковує цінності, водночас відкриваючи простір для етики солідарності, нових форм пам'яті та культурної суб'єктності. Для України це означає не лише травму й втрати, але й націєтворчу консолідацію, посилення культурного суверенітету та вироблення практик, здатних слугувати моральними орієнтирами після перемоги.

**Ключові слова:** філософія війни; культурні цінності; ідентичність; культурна пам'ять; символи; воєнний гуманізм; солідарність; волонтерство.

## PHILOSOPHY OF WAR AND TRANSFORMATION OF CULTURAL VALUES IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Svitlana Solianyuk  
Olena Nevmerzhytska

### **Abstract.**

**Relevance of the research.** *The phenomenon of war is one of the most profound and tragic themes in the philosophical reflection on human existence. Modern armed conflicts encompass not only the military fronts but also the cultural space, putting identity and collective memory under threat. This underlines the importance of researching how war influences a society's system of cultural values.*

**Problem statement.** *The article is devoted to analyzing how war becomes a catalyst for profound shifts in cultural values and the rethinking of fundamental concepts in society amid armed conflict. The need for such research is driven both by the historical tradition of philosophical reflection on war and by the recent experience of war in Ukraine, which has cast this problem in especially sharp relief.*

**Analysis of recent research and publications.** *This work relies on the contributions of classical and modern thinkers. Ever since antiquity (Heraclitus, Aristotle) through the Enlightenment (T. Hobbes, I. Kant, G. Hegel), different conceptions of the nature of war have been formulated. In the 20th century, existentialists (A. Camus, J.-P. Sartre) consider war as an extreme experience of freedom and moral choice. Modern researchers, including Yuval Noah Harari, Hannah Arendt, Aleida and Jan Assmann, also examine the influence of war on culture and morality, emphasizing that war deeply transforms norms and collective identity. However, the transformation of Ukraine's cultural space during the current war remains insufficiently explored, which underlies the necessity for this study.*

**Research task.** *The aim of the article is to investigate how war affects the cultural identity of society, transforms notions of humanism, heroism, patriotism, and solidarity, and alters fundamental philosophical categories. Special attention is given to the current war in Ukraine as an example of such transformations.*

**Main material presentation.** *The analysis demonstrates the dialectical nature of interpretations of war from antiquity to the modern era (oscillating between destruction and historical dynamism). It also explores the existential dimension of ultimate choice and responsibility, and discusses the mediatization of war as a global narrative. In the Ukrainian context, the study traces the consolidation of identity, the actualization of cultural memory (through symbols such as "Azovstal"), the fusion of art and volunteerism into a "cultural front," accelerated de-Russification and decommunization, and a shift in youth values toward action and responsibility. The article articulates the paradoxes of war ethics (jus ad bellum and jus in bello) and outlines the practical dimension of "wartime humanism" as the combination of armed defense with the upholding of moral norms.*

**Conclusions.** *War acts as an "existential catalyst" of cultural transformations: it exposes and reorders values, while simultaneously opening up space for an ethics of solidarity, new forms of memory, and cultural subjectivity. For Ukraine, this means not only trauma and losses, but also nation-building consolidation, a strengthening of cultural sovereignty, and the development of practices capable of serving as moral guideposts after victory.*

**Keywords:** *philosophy of war; cultural values; identity; cultural memory; symbols; wartime humanism; solidarity; volunteerism.*

**Актуальність теми дослідження.** *Феномен війни — одна з найтрагічніших і водночас найглибших тем у філософському осмисленні людського буття. Війна не лише порушує фізичний та соціальний порядок, але й кардинально трансформує систему цінностей, змінюючи уявлення про добро і зло, справедливість і моральну відповідальність. Особливо гостро ця проблематика постає у сучасному контексті, коли збройні конфлікти охоплюють не лише фронти, але й простір культури, ідентичності й колективної пам'яті.*

*У сучасному світі війна дедалі більше виявляє себе як феномен, що виходить за межі суто воєнно-політичного виміру, набуваючи культурно-онтологічного характеру. Її вплив поширюється не лише на фізичне середовище, а й глибоко*

проникає у повсякденне життя, підважуючи усталені уявлення про стабільність, безпеку та довіру. Філософське осмислення війни, отже, не може обмежуватися аналізом її причин чи геополітичних наслідків — воно покликане виявляти приховані зсуви у колективній свідомості, зміну ціннісних орієнтирів, трансформацію поглядів на Іншого, на спільноту, на саму людську природу. Саме ці глибинні процеси формують основу для подальшого суспільного відновлення і визначають межі можливого майбутнього співіснування.

**Постановка проблеми.** Таким чином, постає проблема філософського осмислення війни як чинника глибинних культурних трансформацій. Йдеться про розуміння того, як саме збройний конфлікт кардинально змінює колективну свідомість, зрушує систему цінностей та уявлення суспільства про власну гуманістичну сутність. Це питання тісно пов'язане з важливими науковими та практичними завданнями: адже розуміння культурно-ціннісних зсувів, що спричиняє війна, необхідне для успішного суспільного відновлення, збереження національної ідентичності та окреслення меж майбутнього мирного співіснування після завершення конфлікту.

Війна ставить також низку гострих етичних питань, які загострюють постановку проблеми. Чи залишаються універсальні моральні принципи в силі там, де панує право сили? Чи можливе милосердя поруч із ненавистю і помстою? Чи не стає ворогом людини не лише зовнішній агресор, а й власне внутрішнє здичавіння у вирі насильства? Пошук відповідей на ці питання визначає не тільки моральне обличчя окремої особистості, але й стратегічні орієнтири цілих спільнот у часи випробувань. Отже, проблема полягає у виявленні меж людяності та збереженні фундаментальних цінностей у ситуації, коли сам гуманістичний ґрунт культури опиняється під загрозою.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематика війни та її впливу на культуру і систему цінностей привертала увагу мислителів упродовж століть. У історії філософії осмислення війни бере початок ще з античності. Так, Геракліт називав війну “батьком усього”, бачачи в ній джерело руху та змін у світі. Арістотель розглядав війну не як самоціль, а як засіб досягнення справедливого миру та доброчесного життя, обґрунтовуючи поняття “справедливої війни”. У Новий час Т. Гоббс у праці “Левіафан” описав природний стан людства як “війна всіх проти всіх”, що панує за відсутності сильного суспільного ладу. Натомість І. Кант заперечував війну, мріючи про “вічний мир” і вважаючи війну морально неприйнятною, адже вона перетворює людину на засіб, а не мету (в дусі його категоричного імперативу) [15]. Г. В. Ф. Гегель у “Філософії права” трактував війну як необхідний момент історичного розвитку духу нації, що парадоксально сприяє збереженню моральної енергії народу. У XX столітті екзистенціалісти (зокрема, А. Камю та Ж.-П. Сартр) наголошували на особистісному вимірі війни: ситуація тотального насильства вимагає від людини екзистенційного вибору та підтвердження свободи. Сартр підкреслював, що навіть бездіяльність у таких обставинах є формою вибору [18], тим самим акцентуючи на моральній відповідальності індивіда навіть в обмежених умовах.

Сучасна філософська думка пропонує нові ракурси аналізу війни. Зокрема, Ю. Габермас і С. Жижек розглядають сучасні війни крізь призму ідеології та інформаційного суспільства, вказуючи на медійний характер сучасних конфліктів. Війна перетворюється на глобальне інформаційне дійство: символи, образи та наративи часом впливають на перебіг протистояння більше, ніж безпосередня сила зброї. Сьогодні завдяки мас-медіа та соціальним мережам воєнні події транслуються в режимі реального часу перед очима мільйонів людей, формуючи їхні колективні уявлення та етичні оцінки. Тому нерідко наголошується, що навіть за активного збройного протистояння ключовим залишається пошук мирного розв'язання і

збереження каналів діалогу (як це підкреслював, наприклад, Ю. Габермас у контексті війни в Україні).

Особлива увага у новітніх дослідженнях приділяється культурно-ціннісним аспектам війни, зокрема пам'яті та ідентичності. А. Ассман зазначає, що після великих соціальних потрясінь культура може “народжуватися наново” через мову травми, пам'яті та міфотворення [2]. Її погляди співзвучні з ідеями Я. Ассманна щодо того, що війна не тільки руйнує, а й формує нові “спільноти пам'яті”, об'єднані довкола колективних втрат і героїзму, які стають основою нової ідентичності [5]. Деякі дослідники також вважають, що культура, яка не проходила через випробування війною, лишається певною мірою незрілою. Зокрема, Ю. Н. Харарі підкреслює: війна примушує переосмислити фундаментальні засади колективної ідентичності [3]. Схожу думку про залежність культури від екстремальних обставин висловлювала Г. Арендт, вказуючи, що моральні норми в умовах війни часто трансформуються або відкидаються [1].

Окремий масив наукових розвідок зосереджений на соціокультурних змінах під час війни на пострадянському просторі, зокрема в Україні. За даними сучасних соціологічних досліджень, війна ініціювала безпрецедентні зміни суспільних цінностей. Так, Т. Ілляшенко фіксує стрімке зростання патріотизму, підтримки армії, волонтерства та декомунізаційних процесів у перші ж місяці повномасштабної агресії 2022 року [14]. Т. Зайцева зазначає, що волонтерство з маргінального явища перетворилося на справжній культурний код українського суспільства воєнного часу [13]. Українські інтелектуали переосмислюють війну як цивілізаційний виклик: О. Забужко говорить про те, що пережита національна травма “створює націю” [12], а філософ М. Попович наголошує, що для України ця війна є боротьбою за право на власну ідентичність і водночас випробуванням здатності зберегти людяність, що приводить до формування нового ціннісного ландшафту суспільства [17]. На думку культурологині Т. Гундорової, колективна пам'ять у часи війни набуває мобілізаційного характеру, трансформуючи уявлення спільноти про саму себе і створюючи нові смисли належності [9].

Незважаючи на значний доробок дослідників, низка аспектів порушеної проблеми лишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребує глибшого аналізу питання про те, як саме сучасна війна – на прикладі російсько-українського конфлікту – детермінує глибинні зміни культурної ідентичності та системи цінностей. Цим невирішеним частинам загальної проблеми і присвячено дану статтю.

**Постановка завдання.** Відповідно до визначеної проблеми, метою даної статті є всебічно дослідити, яким чином війна впливає на культурну ідентичність суспільства, як трансформуються уявлення про гуманізм, героїзм, патріотизм, солідарність та як переосмислюються базові філософські категорії людського буття під впливом війни. Для досягнення цієї мети в дослідженні проаналізовано еволюцію філософських концепцій війни (від античних ідей до поглядів сучасних мислителів) та здійснено аналіз конкретних змін ціннісної системи на прикладі сучасної війни в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Під час війни зазнають глибинної трансформації навіть ті смисли та цінності, які в мирний час видавалися абстрактними. Мова культури змінюється: література, мистецтво, філософія намагаються досягнути, що означає залишатися людиною в нелюдських обставинах. Філософія війни у цьому сенсі — це не прославлення битви, а спроба збагнути її вплив на свідомість та світогляд. Український досвід ХХІ століття показує, що культура під тиском війни не руйнується, а навпаки вибухає новими сенсами, переосмислюючи усталені уявлення про гуманізм і мораль.

Як зазначає Я. Грицак, “під час війни людина починає по-іншому

сприймати базові цінності: життя, свободу, гідність. Те, що в мирний час вважається абстрактним, набуває конкретного сенсу” [8]. Справді, через біль та втрати війна змушує суспільство заново переглянути свої ключові категорії. Нині героїзм — не міф, а реальність; патріотизм — не гасло, а усвідомлений вибір; солідарність — не благодійність, а фундамент спільного майбутнього. Усі ці поняття пройшли через випробування та трансформацію, проте не втратили своєї сутності, а повернулися до свого первісного, глибоко людського змісту.

Збройний конфлікт — це завжди криза, яка виводить на поверхню найглибші шари національної, етнічної, релігійної та культурної ідентичності. У мирні часи чимало цінностей лишаються прихованими, сприймаючись як неписані норми повсякдення. Проте війна, як вказував Ж. Бодрійяр, радикалізує символи, витісняючи “реальність” у тінь симулякрів і образів [6]. Під час конфлікту на перший план виходять культурні коди, що згуртовують спільноту, — мова, традиції, історична пам’ять, колективні травми. Культурна ідентичність перетворюється на засіб опору, а сама культура — на поле бою.

Переосмислення культурних цінностей у воєнний період відбувається не лише через великі національні символи чи офіційні наративи, але й через повсякденні практики, які набувають особистісного сенсу. Локальні ритуали вшанування пам’яті, волонтерська діяльність, освітні ініціативи, самовираження в інтернеті — усі ці явища стають інструментами щоденного спротиву, формуючи нову етику солідарності та відповідальності. В умовах цифрової епохи ця динаміка набуває прискорення: миттєві фото, відео, меми та онлайн-хроніки не лише фіксують реальність, а й перетворюються на частину живої історії, закладаючи підґрунтя для майбутніх колективних наративів. Важливою рисою цього процесу є постійна взаємодія між “верхом” (державними інституціями, офіційною політикою пам’яті) та “низом” (громадськістю, митцями, активістами). У напруженому, подекуди конфліктному діалозі між ними народжуються нові, більш гнучкі та життєві способи осмислення дійсності.

Недаремно Едвард Саїд зауважив, що “кожна війна — це водночас війна за інтерпретацію історії” [4, р. 37]. Колективна ідентичність живиться не лише традиціями, а й спільно пережитими травматичними подіями. Війна, якою б руйнівною вона не була, парадоксально виступає чинником консолідації нації. Як підкреслює Оксана Забужко, “травма більше не лише травмує — вона створює націю” [12]. Інакше кажучи, через спільний біль та боротьбу народ формується заново, набуваючи нового усвідомлення себе і своїх цінностей.

Варто проаналізувати і те, як війна змінює повсякденний культурний ландшафт. Нові пісні, народжені в окопах і волонтерських центрах, малюнки та графіті на стінах зруйнованих будівель, зусилля місцевих громад відновити школу чи бібліотеку — все це творить унікальний простір пам’яті, де культура слугує способом виживання і актом свідчення. У таких умовах виникає новий, “живий” гуманізм, який стирає межу між високим мистецтвом і народною творчістю та об’єднує їх заради спільної мети: зберегти людяність серед нелюдських обставин війни.

Одночасно війна породжує нові форми культурного вираження. З’являється література, що безпосередньо документує досвід солдатів та цивільних; візуальне мистецтво, яке увічніює трагедію і героїзм спротиву; музика, що гуртує націю в час випробувань. У публічному просторі формується новий пантеон героїв, нові символи та нова лексика воєнного часу. Ця культурна перебудова відображає зрушення ціннісних пріоритетів суспільства. Як зазначав З. Бауман, “війна — це радикальний шок для соціального порядку, який змушує суспільство переглянути, які цінності справді основоположні, а які були лише ритуальними формами” [7].

Соціологічні дослідження підтверджують ці зміни: вже в перші місяці війни в Україні зафіксовано різкий сплеск патріотизму, масову підтримку війська, вибух

волонтерського руху та активну декомунізацію публічного простору [14, с. 102-113]. Волонтерство із поодинокі практики перетворилося на загальнонаціональний рух – на “культурний код” зрілого громадянського суспільства [13, с. 58-65].

Феномен сучасного українського волонтерства став чимось більшим, ніж просто допомога фронту чи постраждалим. Це – своєрідна філософія суспільної самоорганізації. У кризовий час люди виявили здатність самостійно створювати альтернативні механізми підтримки та виживання, не чекаючи вказівок згори. Така самоорганізація має не лише прагматичне значення, а й глибокий етичний зміст, демонструючи зрілість нації. Волонтерство нині – це символ взаємної довіри, єдності та рівності, що закладає основу нової моделі суспільної солідарності в майбутньому.

Показовими є приклади синтезу війни та творчості. На Венеційській бієнале 2022 року українські митці представили проєкт “Я з України”, де були експоновані інсталяції, створені з уламків ворожих ракет, та інші художні роботи, що фіксують досвід війни. Документальний фільм “20 днів у Маріуполі” (2023) отримав світове визнання, здобувши премію “Оскар” за найкращий документальний фільм – як хроніка трагічної оборони міста, показана очима журналістів. Одночасно в суспільстві зріс інтерес до власних традицій: вишивка, обрядова музика, народні ремесла переживають піднесення не як звичайний фольклор, а як духовний код нації, що надає сили. Сучасні митці та дизайнери переосмислюють етнічні мотиви (музичні проєкти на кшталт DakhaBrakha чи “Хорея Козацька”, дизайн-студії на зразок Gunia Project тощо). У багатьох містах України відбувається “деколонізація” простору: демонтовано чимало пам’ятників імперсько-радянської доби, перейменовано сотні вулиць і площ, назви яких повертають до української історичної традиції.

Мистецтво та волонтерство під час війни факчно об’єдналися в єдиний культурний фронт. Художники, музиканти, письменники є не тільки хронікерами, а й активними учасниками спротиву. Їхня творчість виконує подвійну функцію: з одного боку, слугує терапією для травмованого суспільства, а з іншого – потужним сигналом світові про боротьбу України. Відтак стирається межа між “мистецтвом заради мистецтва” та громадянською дією, адже головним критерієм цінності творчості стає здатність згуртувати людей, підтримати їхній бойовий дух і сприяти перемозі.

Зміна культурних цінностей у воєнний час супроводжується переосмисленням базових понять моралі. Героїзм, жертва, гідність, честь – набувають нового наповнення. М. Попович справедливо зауважував, що війна для України – це не просто конфлікт двох держав, а цивілізаційний виклик, який оголює саму сутність людини і нації. У ході війни стає очевидним, чи здатні ми зберегти людяність та свободу, чи піддамося первісному страху та жорстокості. Для українців ця війна є боротьбою насамперед за право бути собою, за власну ідентичність та свободу майбутнього. Спроби імперського поневолення з боку Росії лише укріплюють розуміння України як окремої цивілізаційної спільноти. Попович наголошував і на моральному обов’язку називати речі своїми іменами: не маскувати війну під “внутрішній конфлікт” чи політичне непорозуміння, а розуміти її як битву за цивілізаційний вибір. Війна руйнує не лише міста та інфраструктуру, але й підриває основу гуманістичних цінностей – довіру, відчуття безпеки, міжлюдську солідарність. Водночас вона формує новий ціннісний ландшафт суспільства, в якому навіть смерть наповнюється сенсом жертви заради Батьківщини. Недаремно М. Попович зазначав, що “війна не лише випробовує суспільство, вона формує новий ціннісний ландшафт, де смерть стає не лише трагедією, а й виявом найвищого сенсу” [17, с. 203].

Війна неминує підриває уявлення про гарантовану безпеку і стабільність – те, що в мирний час здавалося непорушним. Ці цінності тимчасово поступаються

місцем прагненню вижити та мобілізації всіх ресурсів для оборони. У таких умовах постає поняття своєрідного “воєнного гуманізму”, яке полягає в тому, щоб навіть захищаючись із зброєю в руках, намагатися зберегти базові норми людяності.

У ході війни також відбувається і перебудова колективної пам’яті. Вона ґрунтується на досвіді опору, жертви та переоцінки історії. Як зазначає Тамара Гундорова, війна кардинально впливає на національну ідентичність та культуру, це час, коли нація може наново себе усвідомити і згуртуватися для спільного протистояння. “Культурна пам’ять у часи травматичних подій набуває мобілізуючого характеру: вона не лише зберігає, а й трансформує колективну ідентичність, формуючи нові смисли належності” [9], – наголошує дослідниця.

У сучасній Україні народжуються нові символи та міфи, що виконують об’єднавчу функцію. Символ оборони Маріуполя – “Азовсталь” – став яскравим прикладом непохитності та героїзму, навколо якого вибудовується наратив національної стійкості. Польський дослідник Я. Ассман справедливо зауважує, що колективна пам’ять більше творить минуле, ніж зберігає його. Такі символи, як “Азовсталь”, перетворюються на вузли пам’яті, де переплітаються особисті історії та загальнонаціональна історія, минуле і сучасність, трагедія та тріумф. Через них спільнота не просто згадує події, а й надає їм морально-ціннісного значення: страждання осмислюється як жертва в ім’я єдності та свободи. Культурна пам’ять в цьому сенсі є активним процесом творення смислів – сьогодні українці власними діями пишуть історію, закладаючи етичні орієнтири для майбутнього.

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року і переросла у відкриту агресію 2022 року, стала не тільки воєнним, а й культурно-ціннісним протистоянням. Україна веде боротьбу не лише за свої території, але й за власні символи, свою мову, історичну пам’ять і право на самобутню систему цінностей.

Одним із наслідків цієї боротьби стало радикальне переосмислення радянсько-імперської спадщини. Декомунізація, дерусифікація, відмова від російських наративів – набули життєвої ваги для суспільства. “Війна змусила нас повернутися до себе, відкрити в собі гідність бути українцями не за паспортом, а за вибором” [16, с. 127], – стверджує В. Кебуладзе, вказуючи на відновлення національної гідності.

Процеси звільнення від колоніальної спадщини відбуваються не лише на державному рівні, а й у культурній свідомості людей. Йдеться про очищення міського простору від імперських маркерів та водночас про утвердження права жити у власній культурі. Українці дедалі більше говорять рідною мовою, повертають із забуття правдиву національну історію, відроджують традиції – тобто відновлюють культурний суверенітет у повсякденному житті. Така трансформація допомагає утвердити українську ідентичність як самобутню та самодостатню, а не як “молодшого брата” у тіні чужої культури. Це відкриває можливості для повноцінної української суб’єктності у глобальному діалозі культур.

Ціннісні зрушення, викликані війною, особливо помітні серед молоді. За даними соціологів, молоде покоління українців під впливом війни “перестає бути об’єктом політики і стає суб’єктом історії” [12]. Формується ідентичність, заснована на особистій відповідальності, готовності до дії та приналежності до демократичної світової спільноти.

Нова історична реальність полягає в тому, що молодь не просто пристосовується до викликів, а й сама визначає нові значення та сенси епохи. Саме молоді митці, активісти, волонтери стають генераторами сучасних культурних кодів у цифровому просторі. Вони створюють музику, малюють картини, ведуть блоги, у яких поєднують досвід війни з прагненням свободи та справедливості. Для цього покоління війна стала особистісним досвідом, що формує їхні переконання та громадянську зрілість. Такий ціннісний поворот молоді може стати рушієм

суспільної єдності та модернізації України в майбутньому.

Подібні тенденції характерні і для інших націй, що переживають постколоніальну трансформацію. Нерідко війна слугує каталізатором остаточного розриву з імперським минулим у свідомості народу — те, що нині відбувається в Україні, резонує з історичним досвідом багатьох країн, що виборювали незалежність.

Варто наголосити, що український випадок має глобальне значення. Війна в Україні поставила під сумнів ефективність міжнародних механізмів безпеки, змусила демократичний світ перевіряти свою відданість декларованим цінностям. Фактично відбувається тест на зрілість принципів справедливості, прав людини і солідарності на глобальному рівні. Український досвід вже став предметом міжнародних філософських дискусій: він змушує переосмислити межі суверенітету, обов'язки світових демократій перед жертвою агресії та саму можливість спільних дій світової спільноти на захист гуманістичних цінностей.

Філософське осмислення війни натрапляє і на універсальні моральні дилеми. Як захищатися від зла, не втративши людяності? Як поєднати необхідність боротьби зі збереженням моральних норм? Класична воєнна етика – *jus ad bellum* (право на війну) та *jus in bello* (закони війни) – у сучасних умовах стикається із нечуваними викликами. Інформаційна війна та пропаганда стирають межі між правдою і брехнею; участь цивільних у бойових діях – між воїном та невинним; тотальна мобілізація суспільства – між фронтом і тилом. Як зауважує М. Волцер, навіть найсправедливіша війна загрожує моральному обличчю учасників, бо ставить їх у ситуацію, де звичних етичних норм важко дотримуватися.

Особливого значення набуває питання персональної відповідальності кожного. Якщо раніше про етику війни говорили переважно на рівні держав та армій, то тепер моральний вибір стоїть перед кожною людиною. Волонтер, лікар, журналіст, айті-спеціаліст – усі вони щодня роблять вибір: допомагати чи ні, говорити правду чи піддаватися дезінформації, лишатися небайдужими чи відсторонитися. Ці, здавалося б, буденні рішення набувають етичної ваги стратегічних рішень, а війна перетворюється на випробування всього суспільства на зрілість та солідарність.

Для України ця моральна парадигма постає у всій гостроті. Цінності гуманізму, співчуття і толерантності перевіряються на міцність щоденним болем та втратами. Проте вірність їм – навіть на тлі гніву та скорботи – є маркером цивілізованості суспільства. Зрештою, саме це і вирізняє народ, що бореться за свою свободу: здатність не зрадити себе, не опуститися до рівня агресора.

Отже, війна проявляє себе не лише як геополітичний чи військовий феномен, а як глибокий культурно-моральний зсув. Вона оголює приховані цінності та суперечності, змінює суспільні пріоритети, загострює питання ідентичності. Водночас війна відкриває простір для нових форм єдності, для переосмислення історичного досвіду і виникнення нових етичних реалій, у яких суспільство шукає точки опори.

Історія свідчить, що усвідомлення цих уроків може стати підґрунтям для позитивних зрушень по завершенні війни. Так, після жахів Другої світової війни європейські нації здійснили глибоку моральну рефлексію, що привела до утвердження нової системи цінностей – поваги до прав людини, антивоєнних настроїв та ідеї єдності в різноманітті [13].

У сучасній Україні війна, попри трагізм та втрати, вже стала каталізатором національного відродження. Вона змусила суспільство відмовитися від колоніальних ілюзій, переосмислити власну ідентичність і заговорити мовою автентичної культури. Цінності, які ще недавно здавалися теоретичними (свобода, гідність, справедливість), набули цілком конкретного звучання як імператив щоденних рішень та дій громадян.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.** Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що війна є глибоким культурним феноменом, який одночасно нищить та оновлює суспільство. Збройний конфлікт можна розглядати не лише як трагічний розрив у поступі людства, але й як своєрідний “екзистенційний каталізатор” кардинальних змін. На прикладі сучасної України видно подвійний характер впливу війни: з одного боку – величезні втрати, руйнування та колективна травма, а з іншого – консолідація нації, відродження культури та переоцінка фундаментальних цінностей. Війна примусила українське суспільство відкинути колоніальні нашарування, переосмислити власну ідентичність і утвердити ключові орієнтири (свободу, гідність, справедливість) як конкретні імперативи дії. Таким чином, філософія війни у даному контексті постає не абстрактною теорією, а практичним інструментом самопізнання народу та дороговказом для післявоєнного відродження.

Водночас війна висуває надзвичайні етичні виклики. Збереження людяності в нелюдських умовах — щоденний іспит, від якого залежить моральне обличчя нації. Саме в цьому, можливо, і полягає справжня філософія війни: не в романтизації героїзму чи страждань, а в утвердженні та збереженні морального ядра особистості навіть під нищівним тиском обставин.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у розширенні та поглибленні отриманих висновків. Зокрема, потребує вивчення довгостроковий вплив військової травми і мобілізації на культурну пам'ять та систему цінностей у поствоєнний період. Не менш актуальним є порівняльний аналіз подібних трансформацій в інших суспільствах, що дозволить виявити як універсальні механізми впливу війни на культуру та ідентичність, так і унікальні риси українського досвіду.

#### Список використаних джерел:

1. Arendt, H 1968, *Men in Dark Times*, New York : Harcourt, 272 p.
2. Assmann, A 2011, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge : Cambridge University Press, 384 p.
3. Harari, YN 2015, *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Harper, 498 p.
4. Said, E 1993, *Culture and Imperialism*, New York : Vintage Books, 380 p.
5. Ассман, Я 2021, *Культурна пам'ять: письмо, пам'ять і політична ідентичність у ранніх високих культурах світу*, Львів : Видавництво УКУ, 456 с.
6. Бодрійяр, Ж 2004, *Символічний обмін і смерть*, пер. з фр. О. Коваль, Київ : Основи, 303 с.
7. Бауман, З 2006, *Модерність і Голокост*, Київ : Центр європейських гуманітарних досліджень, 320 с.
8. Грицак, Я 1996, *Нарис України. Формування модерної української нації XIX–XX століття*, Київ : Генеза, 360 с.
9. Гундорова, ТІ 2023, *Культурна травма: тоталітаризм і посттоталітарне українське літературне поле*, 2-ге вид., доп., Київ : Книги-XXI; Чернівці : Meridian Czernowitz, 304 с.
10. Дембіцький, СІ & Злобіна, ІГ 2023, *Українське суспільство в умовах війни: соціологічний та психологічний аспекти*. Монографія, Київ : Наукова думка, 312 с.
11. Джадт, Т 2010, *Після війни: Історія Європи від 1945 року*, Київ : Темпора, 832 с.
12. Забужко, О 2021, *Планета Полин: статті та есе, 2015–2021*, Київ : Комора, 464 с.
13. Зайцева, Т 2023, ‘Громадянське суспільство в умовах війни: соціокультурний зсув’, *Гуманітарний вісник*, № 4, с. 58–65.
14. Ілляшенко, Т 2022, ‘Цінності українців в умовах війни: соціологічний зріз 2022 року’, *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, № 3, с. 102–113.
15. Кант, І 2001, *До вічного миру. Філософічний нарис*, пер. з нім. В. Цимбала, Київ : Юніверс, 96 с. (Kant, I 1795. *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*.).
16. Кебуладзе, В 2016, *Чарунки долі*, Київ : Темпора, 160 с.
17. Попович, М 1998, *Нариси з історії культури України*, Київ : АртЕк, 728 с.

18. Сартр, Ж.-П 2007, *Буття і ніщо: Досвід феноменологічної онтології*, пер. з фр. Г. Кременець, Київ : Основи, 648 с.

### References:

1. Arendt, H 1968, *Men in Dark Times*, New York : Harcourt, 272 p.
2. Assmann, A 2011, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge : Cambridge University Press, 384 p.
3. Harari, YN 2015, *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Harper, 498 p.
4. Said, E 1993, *Culture and Imperialism*, New York : Vintage Books, 380 p.
5. Assman, Ya 2021, *Kulturna pamiat: pysmo, pamiat i politychna identychnist u rannikh vysokykh kulturakh svitu (Cultural Memory: Writing, Memory and Political Identity in Early High Cultures)*, Lviv : Vydavnytstvo UKU, 456 s.
6. Bodriiari, Zh 2004, *Symvolichnyi obmin i smert (Symbolic Exchange and Death)*, per. z fr. O. Koval, Kyiv : Osnovy, 303 s.
7. Bauman, Z 2006, *Modernist i Holokost (Modernity and the Holocaust)*, Kyiv : Tsentr yevropeyskykh humanitarnykh doslidzhen, 320 s.
8. Hrytsak, Ya 1996, *Narys Ukrainy. Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX stolittia (An Essay of Ukraine. Formation of the Modern Ukrainian Nation of the 19th–20th Centuries)*, Kyiv : Heneza, 360 s.
9. Hundorova, TI 2023, *Kulturna trauma: totalitaryzm i posttotalitarne ukrainske literaturne pole (Cultural Trauma: Totalitarianism and the Post-totalitarian Ukrainian Literary Field)*, 2-he vyd., dop., Kyiv : Knyhy-KhKhI; Chernivtsi : Meridian Czernowitz, 304 s.
10. Dembitskyi, SI & Zlobina, IH 2023, *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: sotsiologichnyi ta psykhologichnyi aspekty (Ukrainian Society in Wartime: Sociological and Psychological Aspects)*. Monohrafiia, Kyiv : Naukova dumka, 312 s.
11. Dzhadt, T 2010, *Pislia viiny: Istoriia Yevropy vid 1945 roku (Postwar: A History of Europe Since 1945)*, Kyiv : Tempora, 832 s.
12. Zabuzhko, O 2021, *Planeta Polyn: staty ta ese, 2015–2021 (The Planet Wormwood: Articles and Essays, 2015–2021)*, Kyiv : Komora, 464 s.
13. Zaitseva, T 2023, ‘Hromadianske suspilstvo v umovakh viiny: sotsiokulturnyi zsuv (Civil Society in Wartime: Sociocultural Shift)’, *Humanitarnyi visnyk*, № 4, c. 58–65.
14. Illiashenko, T 2022, ‘Tsinnosti ukraintsiv v umovakh viiny: sotsiologichnyi zriz 2022 roku (Values of Ukrainians in Wartime: Sociological Cut of 2022)’, *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, № 3, c. 102–113.
15. Kant, I 2001, *Do vichnoho myru. Filosofichni narys (To Eternal Peace: A Philosophical Essay)*, per. z nim. V. Tsymbala, Kyiv : Yunivers, 96 s.
16. Kebuladze, V 2016, *Charunky doli (Cells of Fate)*, Kyiv : Tempora, 160 s.
17. Popovych, M 1998, *Narysy z istorii kultury Ukrainy (Essays on the History of Ukrainian Culture)*, Kyiv : ArtEk, 728 s.
18. Sartr, Zh.-P 2007, *Buttia i nishcho: Dosvid fenomenologichnoi ontolohii (Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology)*, per. z fr. H. Kremenets, Kyiv : Osnovy, 648 s.

Прорецензовано / Reviewed

1.06.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

19.06.2025